श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

ओं नमो भगवते वासुदेवाय

महर्षि वेदव्यासप्रणीतं श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

ओं नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥

राजोवाच
उक्तस्त्वया भूमण्डलायामविशेषो यावदादित्य -
स्तपति यत्र चासौ ज्योतिषां गणैश्चन्द्रमा वा
सह दृश्यते ॥ 1 ॥

तत्रापि प्रियव्रतरथचरणपरिखातैः सप्तभिः
सप्त सिन्धव उपक्लृप्ता यत एतस्याः सप्तद्वीप -
विशेषविकल्पस्त्वया भगवन् खलु सूचित
एतदेवाखिलमहं मानतो लक्षणतश्च सर्वं
विजिज्ञासामि ॥ 2 ॥

भगवतो गुणमये स्थूलरूप आवेशितं मनो
ह्यगुणेऽपि सूक्ष्मतम आत्मज्योतिषि परे
ब्रह्मणि भगवति वासुदेवाख्ये क्षममावेशितुं
तदु हैतद्गुरोऽर्हस्यनुवर्णयितुमिति ॥ 3 ॥

ऋषिरुवाच
न वै महाराज भगवतो मायागुणविभूतेः
काष्ठां मनसा वचसा वाधिगन्तुमलं
विबुधायुषापि पुरुषस्तस्मात्प्राधान्येनैव

भूगोलकविशेषं नामरूपमानलक्षणतो
व्याख्यास्यामः ॥ 4 ॥

यो वायं द्वीपः कुवलयकमलकोशाभ्यन्तर -
कोशो नियुतयोजनविशालः समवर्तुलो
यथा पुष्करपत्रम् ॥ 5 ॥

यस्मिन्नव वर्षाणि नवयोजनसहस्रायामा -
न्यष्टभिर्मर्यादागिरिभिः सुविभक्तानि भवन्ति ॥ 6 ॥

एषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य
नाभ्यामवस्थितः सर्वतः सौवर्णः कुलगिरिराजो
मेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलय -
कमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत् सहस्रयोजनविततो
मूले षोडशसहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः ॥ 7 ॥

उत्तरोत्तरेणेलावृतं नीलः श्वेतः शृङ्गवानिति
त्रयो रम्यकहिरण्मयकुरूणां वर्षाणां मर्यादागिरयः
प्रागायता उभयतः क्षारोदावधयो द्विसहस्रपृथव
एकैकशः पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तर उत्तरो
दशांशाधिकांशेन दैर्घ्य एव ह्रसन्ति ॥ 8 ॥

एवं दक्षिणेनेलावृतं निषधो हेमकूटो हिमालय
इति प्रागायता यथा नीलादयोऽयुतयोजनोत्सेधा
हरिवर्षकिम्पुरुषभारतानां यथासङ्ख्यम् ॥ 9 ॥

तथैवेलावृतमपरेण पूर्वेण च माल्यवद्गन्धमादना -
वानीलनिषधायतौ द्विसहस्रं पप्रथतुः केतुमाल -
भद्राश्वयोः सीमानं विदधाते ॥ 10 ॥

मन्दरो मेरुमन्दरः सुपार्श्वः कुमुद इत्ययुतयोजन -
विस्तारोन्नाहा मेरोश्चतुर्दिशमवष्टम्भगिरय
उपक्लृप्ताः ॥ **11** ॥

चतुर्ष्वेतेषु चूतजम्बूकदम्बन्यग्रोधाश्चत्वारः
पादपप्रवराः पर्वतकेतव इवाधिसहस्र -
योजनोन्नाहास्तावद् विटपविततयः
शतयोजनपरिणाहाः ॥ **12** ॥

ह्रदाश्चत्वारः पयोमध्विक्षुरसमृष्टजला
यदुपस्पर्शिन उपदेवगणा योगैश्वर्याणि
स्वाभाविकानि भरतर्षभ धारयन्ति ॥ **13** ॥

देवोद्यानानि च भवन्ति चत्वारि नन्दनं चैत्ररथं
वैभ्राजकं सर्वतोभद्रमिति ॥ **14** ॥

येष्वमरपरिवृढाः सह सुरललनाललामयूथपतय
उपदेवगणैरुपगीयमानमहिमानः किल विहरन्ति ॥ **15** ॥

मन्दरोत्सङ्ग एकादशशतयोजनोत्तुङ्गदेवचूत -
शिरसो गिरिशिखरस्थूलानि फलान्यमृतकल्पानि
पतन्ति ॥ **16** ॥

तेषां विशीर्यमाणानामतिमधुरसुरभिसुगन्धि -
बहुलारुणरसोदेनारुणोदा नाम नदी मन्दरगिरि -
शिखरान्निपतन्ती पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयति ॥ **17** ॥

यदुपजोषणाद्भवान्या अनुचरीणां पुण्यजनवधूना -
मवयवस्पर्शसुगन्धवातो दशयोजनं समन्तादनु -
वासयति ॥ **18** ॥

एवं जम्बूफलानामत्युच्चनिपातविशीर्णानामनस्थि -
प्रायाणामिभकायनिभानां रसेन जम्बू नाम नदी
मेरुमन्दरशिखरादयुतयोजनादवनितले निपतन्ती
दक्षिणेनात्मानं यावदिलावृतमुपस्यन्दयति ॥ 19 ॥

तावदुभयोरपि रोधसोर्या मृत्तिका तद्रसेनानु -
विध्यमाना वाय्वर्कसंयोगविपाकेन सदामरलोका -
भरणं जाम्बूनदं नाम सुवर्णं भवति ॥ 20 ॥

यदु ह वाव विबुधादयः सह युवतिभिर्मुकुटकटक -
कटिसूत्राद्याभरणरूपेण खलु धारयन्ति ॥ 21 ॥

यस्तु महाकदम्बः सुपार्श्वनिरूढो यास्तस्य
कोटरेभ्यो विनिःसृताः पञ्चायामपरिणाहाः
पञ्च मधुधाराः सुपार्श्वशिखरात्पतन्त्यो -
ऽपरेणात्मानमिलावृतमनुमोदयन्ति ॥ 22 ॥

या ह्युपयुञ्जानानां मुखनिर्वासितो वायुः समन्ता -
च्छतयोजनमनुवासयति ॥ 23 ॥

एवं कुमुदनिरूढो यः शतवल्शो नाम वटस्तस्य
स्कन्धेभ्यो नीचीनाः पयोदधि मधुघृतगुडान्ना -
द्यम्बरशय्यासनाभरणादयः सर्व एव कामदुघा नदाः
कुमुदाग्रात्पतन्तस्तमुत्तरेणेलावृतमुप -
योजयन्ति ॥ 24 ॥

यानुपजुषाणानां न कदाचिदपि प्रजानां
वलीपलितक्लमस्वेददौर्गन्ध्यजरामय -
मृत्युशीतोष्णवैवर्ण्योपसर्गादयस्ताप -
विशेषा भवन्ति यावज्जीवं सुखं निरतिशयमेव ॥ 25 ॥

कुरङ्गकुररकुसुम्भवैकङ्कत्रिकूटशिशिरपतङ्ग -
रुचकनिषधशिनीवासकपिलशङ्खवैदूर्यजारुधि -
हंसर्षभनागकालञ्जरनारदादयो विंशतिगिरयो
मेरोः कर्णिकाया इव केसरभूता मूलदेशे
परित उपक्लृप्ताः ॥ **26** ॥

जठरदेवकूटौ मेरुं पूर्वेणाष्टादशयोजनसहस्र -
मुदगायतौ द्विसहस्रं पृथुतुङ्गौ भवतः।
एवमपरेण पवनपारियात्रौ दक्षिणेन कैलासकरवीरौ
प्रागायतावेवमुत्तरतस्त्रिशृङ्गमकरावष्टभिरेतैः
परिस्तृतोऽग्निरिव परितश्चकास्ति काञ्चनगिरिः ॥ **27** ॥

मेरोर्मूर्धनि भगवत आत्मयोनेर्मध्यत उपक्लृप्तां
पुरीमयुतयोजनसाहस्रीं समचतुरस्रां शातकौम्भीं
वदन्ति ॥ **28** ॥

तामनु परितो लोकपालानामष्टानां यथादिशं
यथारूपं तुरीयमानेन पुरोऽष्टावुपक्लृप्ताः ॥ **29** ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां
पञ्चमस्कन्धे भुवनकोशवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥